

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.951:351.87

В. В. Гуцул
здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Сучасні процеси трансформації практично всіх сторін суспільного життя в Україні, розвиток демократичної, соціальної, правової держави вимагають формування особистості з активною життєвою позицією, яка знає свої права та обов'язки, а також уміє їх реалізувати та захистити у різних життєвих ситуаціях. Цей процес передбачає вивчення актуальних питань правової освіти населення, зокрема її правової регламентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, предметом дослідження яких були різні проблеми правової освіти населення, слід виокремити праці таких учених, як: Є. Аграновська, Б. Андрусишин, В. Головченко, А. Гуз, О. Данильян, О. Дзьобань, А. Коломієць, О. Копієвська, Г. Клімова, В. Лемак, О. Макарова, С. Максимов, А. Олійник, Л. Рябовол, В. Туряничя, Ю. Шемшученко та інші.

Формування цілей статті. Стаття присвячена визначенню нормативно-правової регламентації правової освіти населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з провідних складових формування соціально активної особистості є права освіта, яка передбачає не лише наявність правових знань, але й уміння користуватися ними, грамотно захищати інтереси як власні, так й інших членів суспільства, попереджати неправомірну поведінку. У цьому сенсі пріоритетного значення набувають знання нормативно-правових актів, що регулюють питання правової освіти в Україні. До них насамперед слід віднести Конституцію України, відповідно до ст. 3 якої людина проголошується найвищою цінністю, а її права і свободи є, згідно зі ст. 21, невідчужуваними та непорушними [1].

Питання, пов'язані з правовою освітою, регулює на сьогодні значна кількість законодавчих актів у сфері освіти, зокрема Закон України «Про освіту», який закріплює її мету, спрямовану на усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її інтелектуальних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, ви-

ховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [9]. До завдань середньої освіти належить «виховання громадянина України; виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй» [11]. Завданнями закладів вищої освіти є «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян» [3].

Отже, наведені законодавчі акти у сфері освіти визначають необхідність формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, національної свідомості, поваги до Конституції, законодавства України, формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю [4].

Важливого значення для нормативного регулювання правової освіти має Закон України «Про безоплатну правову допомогу», спрямований як на інформування особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, так і на створення рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя [2].

Водночас нормативна регламентація правової освіти передбачена також у підзаконних нормативно-правових актах, до яких насамперед слід віднести постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) та укази Президента України. Так, з метою підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права Указом Президента України від 18.10.2001 № 992/2001 затверджено Національну програму правової освіти населення (далі – Національна програма), яка визначає основні завдання, напрями та заходи реалізації правової освіти населення в Україні [8]. До основних завдань Національна програма відносить: створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері. Основними шляхами реалізації Національної програми є: визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства; активна участь в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництва та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами; органічне поєднання правової освіти із загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою; розроблення сучасної методологічної бази для реалізації усіх напрямів і форм правоосвітньої діяльності; поліпшення умов для здійснення творчої, благодійної та іншої суспільнокорисної діяльності у сфері правової освіти; сприяння самоосвіті населення з питань права і держави; забезпечення відкритості правової інформації, доступу всіх верств населення до її джерел; систематичне і безперервне поширення серед населення знань про право і державу, в тому числі шляхом оприлюднення в офіційних виданнях, інших засобах масової інформації нормативно-правових актів, видання офіційних збірників актів законодавства та коментарів до них, широке розповсюдження правової літератури; безпосередня участь юристів у поширенні правових знань; всебічне міжнародне співробітництво з питань правової освіти [8].

Національна програма визначає два основних напрями правової освіти населення. Перший здійснюється навчальними та виховними закладами освіти та характеризується безперервністю, що виражається у наданні правової освіти в усіх дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти. На початковому етапі у дошкільних навчальних закладах дітям надаються початкові знання про норми поведінки, формуються навички їх дотримання, виховується повага до батьків, вихователів, ровесників, людей похилого віку тощо. Надалі правова освіта надається загальноосвітніми, професійно-технічними, вищими навчальними закладами і закладами післядипломної освіти відповідно до потреби суспільства у вихованні правосвідомого громадянина, а також високих вимог до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня особи. Типові програми вивчення правових дисциплін затверджуються Міністерством освіти і науки України за погодженням з Міністерством юстиції України.

Наступним напрямом правової освіти є самоосвіта громадян з питань права і держави, якій сприяють розроблені Міністерством освіти і науки України, Міністерством юстиції України, Інститутом держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Академією правових наук України. методичні рекомендації з питань правової самоосвіти громадян, що розробляються та періодично публікуються у виданнях педагогічного, юридичного, культурно-освітнього спрямування.

Національна програма передбачає також такі заходи здійснення правової освіти населення, як: систематичний аналіз стану правової освіти населення та внесення пропозицій щодо його поліпшення; розроблення регіональних програм правової освіти населення; проведення конференцій, семінарів, симпозіумів тощо з питань підвищення рівня правової культури громадян; оновлення з урахуванням сучасних вимог та видання типових програм правового навчання різних верств населення; проведення соціологічних досліджень з питань ефективності правоосвітньої діяльності та розробка наукових рекомендацій щодо вдосконалення цієї діяльності; видання підручників та посібників з правознавства для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, популярних юридичних посібників, збірників актів законодавства; опублікування дисертаційних досліджень і наукових робіт з найбільш актуальних питань правової освіти населення; висвітлення в теле- та радіопередачах актуальних правових питань, приділивши особливу увагу роз'ясненню відповідних актів законодавства та практики їх застосування; залучення до висвітлення правових питань керівників міністерств, інших центральних та місцевих органів виконав-

чої влади, учених, провідних фахівців-практиків у галузі права; створення молодіжних правових клубів, проведення тижнів і декад показу кінофільмів за морально-правовою тематикою, організація занять молоді у кінолекторіях; розробка системи заохочень активних учасників правоосвітнього процесу; проведення олімпіад, конкурсів, вікторин та інших змагань на краще володіння правовими знаннями тощо [8].

Окрім того, згідно із Національною програмою, до роботи з правової освіти населення залучаються органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, навчальні заклади, наукові установи, державні заклади, підприємства та організації культури, видавництва та видавничі організації, засоби масової інформації у сфері правової освіти населення. На останніх покладається завдання систематично інформувати населення про національне законодавство, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, а також про стан правопорядку, боротьбу з правопорушеннями, особливо серед неповнолітніх, профілактику їх вчинення тощо.

З метою взаємодії зазначених суб'єктів Постановою КМУ від 25.05.1995 № 366 затверджено Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення (далі – МКМР). Основними завданнями МКМР з правової освіти населення є: розроблення пропозицій щодо координації діяльності зазначених суб'єктів надання правової освіти, а також сприяння підвищенню ефективності їх діяльності; підготовка пропозицій щодо визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань правової освіти населення; удосконалення нормативно-правових актів з питань правової освіти населення; надання методичної допомоги органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних закладів та закладів культури, наукових установ, видавництв та видавничих організацій, засобів масової інформації щодо організації заходів, спрямованих на підвищення правосвідомості та правової культури населення; розроблення пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення правової навчально-виховної роботи; поширення позитивного досвіду з питань правової освіти населення. МКМР аналізує стан справ та причини виникнення проблем у сфері правової освіти населення; проводить моніторинг стану виконання органами виконавчої влади покладених на них завдань з правової освіти населення; вивчає стан роботи з питань організації правової освіти; аналізує стан правової навчально-виховної роботи; заслуховує на своїх засіданнях інформацію про актуальні питання правової освіти; надає всебічну допомогу в організації роботи відповідних координаційно-методичних рад в Автономній

Республіці Крим, областях, мм. Києві і Севастополі, заслуховує звіти про виконану роботу, проводить семінари, інші навчально-методичні заходи з метою підвищення кваліфікації керівників та членів рад; бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань правової освіти населення. Рада приймає рішення у формі рекомендацій, які є обов'язковими для розгляду. Організаційно-технічне забезпечення роботи Ради здійснюється Міністерством юстиції України [10].

З метою формування правової культури та правової свідомості у суспільстві, підвищення рівня правових знань громадян щодо гарантованих їм Конституцією та законами України прав у різних сферах життя, реалізації та захисту таких прав Кабінет Міністрів України відповідно до розпорядження від 20.12.2017 № 1012-р схвалив Стратегію інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року (далі – Стратегія). Ухвалення цього нормативно-правового акта обумовлено сучасними умовами трансформування і демократизації суспільства, прийняттям нових законодавчих актів, здійсненням значних змін у суспільній правовій свідомості, що вимагає формування правової свідомості з позиції громадянського соціально активного суспільства. Окрім того, як зазначається у Стратегії, сучасне суспільство характеризується активним розвитком інформаційно-правових послуг, що обумовлює необхідність визначення новітніх форм та методів для набуття громадянами правових знань, в тому числі щодо своїх прав і обов'язків [12].

До чинників, які обумовили схвалення Стратегії, віднесено також тенденцію до нігілістичного ставлення громадян до права і охоронюваних ним правових цінностей, байдужість суспільства до правових цінностей, відсутність потреби і навичок користування нормами права, кризовий стан в умовах тимчасової окупації частини території України та військової агресії Російської Федерації, що призводить до появи нелегітимних норм поведінки та правопорушень, до стійкого соціального та правового нігілізму, і, як наслідок, заважають формуванню відповідного сучасним реаліям правового світогляду. Отже, Стратегія спрямована на відродження поваги до закону, принципів верховенства права та законності, підвищення авторитету закону, що є першочерговим завданням для представників вітчизняної наукової, юридичної, політичної еліти, а також громадянського суспільства в цілому [12].

Необхідність правової освіти закріплена також у численних наказах Міністерства юстиції України, серед яких слід виокремити «Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги» від 21.09.2011 № 3047/5 [6], «Про затвердження

Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства» від 18.01.2012 № 91/5 [5], «Про затвердження Примірної програми проведення перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства в міністерствах, інших органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях» від 11.03.2013 № 403/5 [7], «Про затвердження Плану заходів Міністерства юстиції України з реалізації правопросвітницького проекту «Я маю право!» у 2017-2019 роках» від 09.10.2017 № 3743/7 тощо.

Отже, на сьогодні питання правової освіти населення в Україні регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, однак в умовах розвитку демократичних засад у суспільстві, обумовлених інтеграцією України у європейський простір, виникає необхідність створення концептуального нормативно-правового акта, який би враховував зазначені вище зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві. Йдеться про розробку та схвалення Концепції правової освіти населення, яка повинна визначати фактори, що обумовлюють ухвалення цього акта, мету та принципи правової освіти, її основні напрями, методи, форми та шляхи реалізації правової освіти, зокрема з проблеми міжвідомчої взаємодії суб'єктів її здійснення.

Слід акцентувати також на відсутності системи правової освіти, яка б охоплювала усі верстви населення, починаючи цей процес ще з дитячого садка, де в ігровій формі у дитини повинні формуватися уявлення про права та свободи та її обов'язки, їх непорушність та гарантування з боку батьків та держави.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. ст.577.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37-38. ст. 2004.
4. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. станом на 29.05.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
5. Про затвердження Порядку проведення органами юстиції перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства: Наказ Міністерства юстиції України від 18.01.2012 № 91/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0075-12>.

6. Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2011 № 3047/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1114-11>.

7. Про затвердження Примірної програми проведення перевірок стану правової роботи та систематизації законодавства в міністерствах, інших органах виконавчої влади, на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях: Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2013 № 403/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0403323-13>.

8. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>

9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст.380.

10. Про Програму правової освіти населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1995 № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-95-%D0%BF>

11. Про середню освіту: Закон України від 13.05.1999 № 651 XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 28. ст.230.

12. Про схвалення Стратегії інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1012-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1012-2017-%D1%80>.

Анотація

Гуцул В. В. Нормативно-правове регулювання правової освіти населення. – Стаття.

У статті схарактеризовано нормативно-правові акти, що регулюють питання правової освіти населення. До них віднесено Конституцію України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні акти.

Ключові слова: правова освіта, нормативно-правові акти, Національна програма, концепція.

Аннотация

Гуцул В. В. Нормативно-правовое регулирование правового образования населения. – Статья.

В статье охарактеризованы нормативно-правовые акты, регулирующие вопросы правового образования населения. К ним отнесены Конституцию Украины, законы Украины, подзаконные нормативно-правовые акты, международные акты.

Ключевые слова: правовое образование, нормативно-правовые акты, Национальная программа, концепция.

Summary

Hutsul V. V. Legal regulation of legal education of the population. – Article.

The article describes the regulatory legal acts regulating the issues of legal education of the population. These include the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine, by-laws, and international acts.

Key words: legal education, legal acts, National program, concept.